

**TÜRKMENISTANYŇ STATISTIKA BARADAKY
DÖWLET KOMITETI**

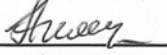
**YKDYSADY IŞLERIŇ GÖRNÜŞLERINIŇ DÖWLET
KLASSIFIKATORYNYŇ Rev2 NUSGASY BOÝUNÇA
KÄRHANALARYŇ YKDYSADY IŞLERINIŇ ESASY
WE GOŞMAÇA GÖRNÜŞLERINI KESGITLEMEGIŇ
USULY**

AŞGABAT – 2014

**TÜRKMENISTANYŇ STATISTIKA BARADAKY DÖWLET
KOMITETI**

Bellige alyş № 14/14-2

**“TASSYKLAÝARYN”
Türkmenistanyň
Statistika baradaky döwlet
komitetiniň başlygy**

A.B. Mämmedow
« 4 » awgust 2014-nji ýyl

**YKDYSADY IŞLERIŇ GÖRNÜŞLERINIŇ DÖWLET
KLASSIFIKATORYNYŇ Rev2 NUSGASY BOÝUNÇA
KÄRHANALARYŇ YKDYSADY IŞLERINIŇ ESASY
WE GOŞMAÇA GÖRNÜŞLERINI KESGITLEMEGIŇ
USULY**

Ykdysady işleriň görnüşleriniň döwlet klassifikatorynyň Rev2 nusgasy boýunça kärhanalaryň ykdysady işleriniň esasy we goşmaça görnüşlerini kesgitlemegiň usuly Türkmenistanyň ykdysady, maliýe we bank ulgamlaryny ösdürmek boýunça amala aşyrmaly çäreleriň 2012-2016-njy ýyllar üçin giňişleýin Meýilnamasynyň döwlet statistikasy ulgamyna degişli dördünji bölümi boýunça 2014-nji ýyl üçin bellenen çäreleri ýerine ýetirmek maksady bilen işlenip taýýarlandy.

Jogapkär ýerine ýetiriji:

A.U. Ylýasowa - Statistiki sanawlar we toparlamalar müdirliginiň başlygy

Ýerine ýetiriji:

N.Ç. Erniýazow - Statistiki sanawlar we toparlamalar müdirliginiň başlygynyň orunbasary

B. Şabasanowa - Statistiki sanawlar we toparlamalar müdirliginiň baş hünärmeni

M.K.Amanowa - Statistiki sanawlar we toparlamalar müdirliginiň baş hünärmeni

T.A. Gökije - Statistiki sanawlar we toparlamalar müdirliginiň esasy hünärmeni

Opponentler:

L.A.Urazowa - Maliýe statistikasy we seljerişi müdirliginiň başlygy

T.R. Owçaýewa - Oba hojalygynyň statistikasy we seljeriş müdirliginiň başlygy

MAZMUNY

	Sah.
GIRIŞ	4
1. ESASY KESGITLEMELER WE DÜŞÜNJELER	6
1.1. ÝIGDK Rev2 - de klassifikasiýanyň obýektleri	6
1.2. Telekeçilik bilen meşgullanýan we telekeçilik bilen meşgullanmaýan ýuridiki şahslary kesgitlemek	7
1.3. Kadalaşdyryjy-hukuk binýady	8
2. YKDYSADY IŞLERIŇ ESASY GÖRNÜŞINI KESGITLEMEK	9
2.1. Ykdysady işleriň esasy görnüşini kesgitlemekde ulanylýan ölçegler	9
2.2. Ykdysady işleriň esasy görnüşini kesgitlemegiň tertibi	11
3. YKDYSADY IŞIŇ ESASY GÖRNÜŞINI KESGITLEMEGIŇ MYSALLARY	14
4. YKDYSADY IŞIŇ ESASY GÖRNÜŞINI KESGITLEMEGIŇ ÝÖRITE DÜZGÜNLERI	17
4.1. Dik we keseligine integrasiýa	18
4.2. Hak almak üçin ýa-da şertnama esasynda ýerine ýetirilýän işiň görnüşleri, we işiň görnüşlerini başga ýerine ýetirijä geçirmek	18
4.3. Enjamlary ulanylýan ýerinde gurnamak boýunça işler	19
4.4. Abatlaýyş we tehniki hyzmatlar	19
5. KÄBIR SEKSIÝALAR ÜÇIN KÄRHANALARYŇ YKDYSADY IŞLERINIŇ ESASY GÖRNÜŞINI KESGITLEMEGIŇ ÝÖRITE DÜZGÜNLERI	20
5.1. A seksiya: “Oba hojalygy, tokaý hojalygy we balyk tutmak”	20
5.2. G seksiya: “Lomaý we bölek satuw söwdasy; awtomobilleri we motosiklleri abatlamak”	20
5.3. K seksiya: “Maliýe dellalçylygy we ätiýaçlandyrmak” we M seksiya “Hünär, ylmy we tehniki işler”	23
5.4. T seksiya: ”Hususy öý hojalyklary bilen hakyna tutma işgärleriň işleri; şahsy ulanmak üçin hususy öý hojalyklarynyň dürli görnüşli harytlary we hyzmatlary öndürmegi”	23
NETIJE	24
GYSGAÇA USULYÝET DÜŞÜNDIRIŞLERI	25
GOŞUNDY	26
ULANYLAN EDEBIÝATLARYŇ SANAWY	27

GIRIŞ

Bu usuly iş Ykdysady işleriň görnüşleriniň döwlet klassifikatorynyň YIGDK Rev2 nusgasynyň (mundan beýläk **YIGDK Rev2**) statistiki önümçiligine girizilmegi bilen baglylykda, şeýle hem Türkmenistanyň şertlerine uýgunlaşdyrylan halkara standarty YIGDK Rev2 nusgasy esasynda ykdysady işiň esasy we goşmaça görnüşleriniň kesgitlenilişini kämilleşdirmek maksady bilen gaýtadan seredildi.

Türkmenistanda bazar ykdysadyýetiniň we dünýä ykdysadyýetine integrasiya prosessleriniň ösmegi ýurtda ulanylýan tehniki–ykdysady maglumatyň klassifikasiya we kod bermek ulgamyna düýpli üýtgetmeleriň girizilmeginiň zerurlygyny ýüze çykardy.

Ykdysady işleriň görnüşleriniň döwlet klassifikatory **YIGDK Rev2 (TDS 617-2012)** “Türkmenstandartlary” baş döwlet gullugy tarapyndan 2012-nji ýylyň 28-nji dekabryndaky 174 belgili buýrugy bilen, 2014-nji ýylyň 1-nji ýanwaryndan herekete girizmek möhleti bilen tassyklanyldy (2013-nji ýylyň 29-njy noýabryndaky 196 belgili buýrugy bilen №1 Üýtgetmeler we 2014-nji ýylyň 24-nji iýunyndaky 1/130 belgili buýrugy bilen №2 Üýtgetmeler girizildi).

Ýewropa Ykdysady Hyzmatdaşlygy ykdysady işleriň görnüşleriniň klassifikatorynyň NACE (2-nji neşir) nusgasynyň (General Industrial Classification of Economic Activities in the European Communities (NACE Rev.2)) esasy ýörelgeleri YIGDK Rev2 klassifikatorynyň esasy bolup durýarlar.

Ykdysady işleriň görnüşleriniň döwlet klassifikatorynyň Rev2 nusgasy boýunça kärhanalaryň ykdysady işleriniň esasy we goşmaça (ýa-da ikinji derejeli, mundan beýläk goşmaça) görnüşlerini kesgitlemegiň usuly Türkmenistanyň Statistika baradaky döwlet komitetiniň edaralarynyň, gyzyklanma bildirýän döwlet edaralary we hojalyk subýektleriniň işgärleri üçin niýetlenendir we Ýewropa Ykdysady Hyzmatdaşlygynyň Statistika býurosy (Ýewrostat) tarapyndan maslahat berlen Ýewropa Ykdysady Hyzmatdaşlygynyň standartlaryna gabat gelýän “yokardan–aşak” usuly esasan esasy ykdysady işi kesgitlemegiň yzygiderligi barada esasy düşüňjeleri berýär¹.

Usuly gollanmada YIGDK Rev2 nusgasy boýunça köp ugurly kärhanalaryň ykdysady işleriniň esasy we goşmaça görnüşlerini kesgitlemegiň mysallary getirilýär.

YIGDK Rev2 nusgasy boýunça kärhanalaryň ykdysady işleriniň esasy we goşmaça görnüşlerini kesgitlemegiň usuly edaralara, döwlet häkimýet we dolandyryş edaralaryna, döwlet eýeçilik görnüşli kärhanalaryna (döwlet we munisipal), şeýle hem Söwda we daşary ykdysady aragatnaşyklar ministriligine degişli Alyjylar jemgyýetleri birleşiginiň kärhanalaryna **ýaýradylmaýar**. Hojalyk subýektleriniň bu toparlary üçin ykdysady işleriniň esasy we goşmaça görnüşleri esaslandyryjy resminamalaryna laýyklykda kesgitlenýär we olar işiň

¹ Ýewrostatyň materiallary. Ýewropa Ykdysady Hyzmatdaşlygy Statistika býurosy. Giriş görkezmeleri. 2008ý

haýsy-da bolsa beýleki görnüşlerini amala aşyran ýagdaýynda ykdysady işiň esasy görnüşiniň kody üýtgedilmeýär.

Maliýe we ätiýaçlandyryş guramalary üçin ykdysady işleriň esasy görnüşini esaslandyryjy resminamalaryna laýyklykda kesgitlenýär.

Bu usuly iş ykdysady işleriň birnäçe (köp ugurly) görnüşlerini amala aşyran hojalyk subýektleriniň işlerini klassifisirlmek üçin ulanylýar.

“Ýokardan–aşak” usuly köpbaşgançakly ýörelgä esaslanýar: birligiň iň pes derejedäki topara girizilmegi ýokarky derejeler bilen baglanyşykly bolmaly. Ilki ýokarky derejedäki topara kesgitlemeli, soňra has pes derejelere geçmeli:

- 1) önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejide (jemi girdeji) iň uly paýy bolan seksiyany kesgitlemeli;
- 2) bu seksiyanyň içinde önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejide (jemi girdeji) iň uly paýy bolan bölümi kesgitlemeli;
- 3) bu bölümiň içinde önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejide (jemi girdeji) iň uly paýy bolan topara kesgitlemeli;
- 4) bu toparanyň içinde önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejide (jemi girdeji) iň uly paýy bolan klasy kesgitlemek;
- 5) bu klasyň içinde önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejide (jemi girdeji) iň uly paýy bolan kiçi klasy kesgitlemeli.

Bu usuly işde beýan edilen usulyýet çemeleşmeleri ykdysady işleriň görnüşleri boýunça jemi içerki önümiň (JIÖ) möçberini aňryçäk derejede dogry görkezmege we JIÖ-niň möçberiniň halkara derejede deňşdirmelerini geçirmäge mümkinçilik berýär.

Bu usuly işe laýyklykda kesgitlenen ykdysady işiň esasy we goşmaça görnüşleri statistiki işläp taýýarlamalarda, hojalyk subýekrlerine Maglumat haty berlende ulanylýar.

Bu usuly işde diňe ýuridiki şahslaryň däl-de, eýsem ýerli birlikleriň, daşary ýurt kärhanalarynyň şahamçalarynyň hem-de wekillikleriniň ykdysady işleriniň esasy görnüşleri hem hasaba alynýar. Ýerli birlikler, daşary ýurt kärhanalarynyň şahamçalary hem-de wekillikleri öz ýuridiki şahsynyň (baş kärhananyň) ykdysady işiniň esasy görnüşinden tapawutly ykdysady işiň esasy görnüşini bilen meşgullanyp biler. Ýerli birlikler, daşary ýurt kärhanalarynyň şahamçalary hem-de wekillikleri üçin ykdysady işiň esasy görnüşini şu usuly işe laýyklykda kesgitlenilýär.

1. ESASY KESGITLEMELER WE DÜŞÜNJELER

1.1. YIGDK Rev 2 klassifikasiýanyň obýektleri

YIGDK Rev2 klassifikasiýanyň obýektleri – klassifisirlenýän köplügiň bölekleri – bu hojalyk subýektleriň dürli derejede hojalyk aýratynlygy, özbaşdaklygyň ölçegleri bilen häsiýetlendirilýän, bir ugurly we köp ugurly hojalyk subýektleriň ykdysady işleriniň görnüşleridir.

Hojalyk subýektleri **statistik birlikler (ýa-da gözegçilik edilýän birlikler)** bolup, olar babatynda maglumat soralýar we olar boýunça statistik dinamiki hatarlar düzülýär.

Resurslar (enjamlar, işçi güýji, tehnologiýalar, çig mal, materiallar, energiýa, maglumat resurslary) önümleri (işleri, hyzmatlary) öndürmek maksady bilen önümçilik amalyňa birleşen yagdaýynda **ykdysady iş bolýar**. Ykdysady iş önümçilige edilen harajatlar, önümçilik prosesi we önümiň (işleriň, harajatlaryň) çykarylyşy bilen häsiýetlendirilýär.

Ykdysady işleriň esasy, goşmaça we kömekçi görnüşleri tapawutlandyrylýar. Bir iş görnüşi bir ýönekeý prosesden ybarat bolup biler, mysal üçin dokmaçylyk, emma bir iş birnäçe kiçi prosesleri öz içine alyp biler we olaryň hersi özüniň aýratyn klassifikasion bölümüne girýär. Meselem, awtomobil önümçiligi bir iş görnüşi diýip hasaplanýar, emma muňa garamazdan bu toplumlaýyn proses birnäçe kiçi prosesleri öz içine alýar: guýma, kebşirleme, ýygnama, reňkleme we ş.m. **Eger-de belli bir bölekleriň önümçiligi şol bir prosesiň bölegi hökmünde gurnalan bolsa, onda hemme prosesler bilelikde bir iş görnüşi diýip hasaplanýar.**

YIGDK Rev 2 klassifikatorynda bir tarapdan **esasy** we **goşmaça** işiň, we beýleki tarapdan **kömekçi işiň** aralarynda tapawut geçirilýär.

Esasy we goşmaça işleriň görnüşleriniň önümi bazarda ýerleşdirmek ýa-da başga görnüşde ulanmak (meselem, soňra satmak ýa-da işläp taýýarlamak maksady bilen saklamak) üçin niýetlenendir.

Esasy iş görnüşi – obyektiň ýa-da işiň goşulan gymmatyna iň uly goşant goşýan işdir, onuň goşulan gymmaty obyektiň islendik iş görnüşiniň goşulan gymmatyndan agdyk gelýär.

Halkara standartlary boýunça önümleriň (hyzmatlaryň) harytlyk çykarylyşynyň möçberindäki **goşulan gymmat** esasy işiň görnüşini kesgitlemegiň ölçegi bolup durýar. Şunuň ýaly hasaplamada kynçylyk dörände degişli iş bilen meşgullanýanlaryň sany, iň ýokary zähmet çykdajylary (ýa-da iş haklary) peýdalanylýar. Ýerini çalyşýan ölçegleriň peýdalanylmagy (iş bilen meşgullanýanlaryň sany, işleýänleriň, iş bilen meşgullanýanlaryň agdyk gelýän zähmet çykdajylary (ýa-da iş haklary)), esasy we goşmaça iş görnüşlerini kesgitlemek üçin peýdalanylýan usullary üýtgetmeýär.

Esasy iş görnüşi boýunça toparlanmalar iş maşyn ýa-da el usulyny ulanmak bilen, kärhanada ýa-da öý hojalygynda ýerine ýetirilýändigine, ýagny iş görnüşiniň häsiýetlerine garamazdan geçirilýär.

Ykdysady işleriň goşmaça görnüşleri harytlary (işleri, hyzmatlary) öndürmek boýunça (esasy iş hökmünde kesgitlenmedik) haýsy-da bolsa beýleki iş bolup durýar, ýagny önümçiligiň (işleriň, hyzmatlaryň) dürli gurşawlaryna degişli ykdysady işleriň görnüşleridir.

Esasy we goşmaça ykdysady iş görnüşleri, adatça, **kömekçi ykdysady iş görnüşleriniň** belli bir sanynyň: buhgalterçilik hasaba alnyş, ulagly daşamak, saklamak, satyn almak, satyş, harytlary iberme, abatlaýyş we tehniki taýdan hyzmat etmek ýaly we başgalaryň, gatnaşmagy arkaly amala aşyrylýar. Diýmek, **kömekçi ykdysady iş görnüşleri** birligiň **esasy we goşmaça** ykdysady iş görnüşlerini üpjün etmek üçin, diňe bu birligiň ulanmaklygy üçin aralyk harytlary we hyzmatlary ýerine ýetirýän iş görnüşleri bolup durýar.

Aşakdaky ykdysady iş görnüşleri kömekçi iş görnüşleri hökmünde seredilmeli däldir:

a) esasy maýa toplamaga ýardam edýän harytlary we hyzmatlary öndürmek: mysal üçin, öz hasabyna ýerine ýetirilýän gurluşyk işleri, olary F “Gurluşyk” seksiýasyna goşmaly (olar barada maglumat bolan halatynda) hem-de hasaplaýjy enjamlary öndürmek;

b) bir bölegi birligiň esasy işinde ulanylýan bolsa-da esasy bölegi täjirçilik esasyda satylýan önümleriň önümçiligi;

ç) esasy ýa-da goşmaça ykdysady işleriň netijesinde öndürilen önümiň bölegi bolup durýan harytlary öndürmek (mysal üçin, kärhananyň bir düzüm birliginiň öz harytlaryny gaplamaklyk üçin gapyrjak öndürmegi);

d) öndürilýän energiýanyň hemmesiniň baş birlik tarapyndan sarp edilýän halatynda-da, energiýa önümçiligi (kärhananyň düzümine girýän elektrik stansiýanyň ýa-da koks zawodynyň öndürýäni);

e) gaýtadan işlemezden satmaklyk üçin alynýan harytlar;

ä) barlag we işläp taýýarlama, eger-de bu iş görnüşleri önümçilik prosesiniň dowamynda ulanylýan hyzmatlar bolmasa.

1.2. Telekeçilik bilen meşgullanýan we telekeçilik bilen meşgullanmaýan ýuridiki şahslary kesgitlemek

Kärhanalaryň hojalyk işleriniň netijelerini esasy ykdysady iş görnüşine degişli etmek we goşmaça ykdysady iş görnüşlerini kesgitlemek üçin olaryň telekeçilik bilen meşgullanýan we telekeçilik bilen meşgullanmaýan düzümlere degişliligini peýdalanmak zerurdyr.

Hojalyk subýektleriniň telekeçilik bilen meşgullanýan we telekeçilik bilen meşgullanmaýan ýuridiki şahslara, edaralara degişliligi Türkmenistanyň hojalyk subýektleriniň guramaçylyk – hukuk görnüşleri - GHGDK (TDS 583-

2012) boýunça kesgitlenýär. GHGDK-nyň klassifikasiýa obýektleri Türkmenistanyň Raýat kodeksi we beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalary (“Kärhanalar hakynda”, “Paýdarlar jemgyýetleri hakynda”, “Daýhan birleşikleri hakynda”, “Daýhan hojalygy hakynda”, “Jemgyýetçilik birleşikleri” we beýleki Türkmenistanyň Kanunlary) tarapyndan bellenen hojalyk subýektleriniň guramaçylyk-hukuk görnüşleri bolup durýarlar.

Telekeçilik bilen meşgullanýan ýuridiki şahslar (seksiýa A) peýda almak maksady bilen telekeçilik (täjirçilik) işini alyp barýan ýuridiki şahslardyr. Telekeçi ýuridiki şahslar kanuna laýyklykda döredilýär (Türkmenistanyň Raýat kodeksiniň 50 maddasy).

Telekeçilik bilen meşgullanmaýan ýuridiki şahslar (seksiýa B) peýda almak maksady bilen telekeçilik (täjirçilik) işini alyp barmaýan ýuridiki şahslardyr. Kömekçi häsiýete eýe bolan telekeçilik işi telekeçilik bilen meşgullanmaýan ýuridiki şahslaryň häsiýetini üýtgetmeýär. Telekeçilik bilen meşgullanmaýan ýuridiki şahslar jemgyýetçilik guramalary we fondlar görnüşinde döredilýär (Türkmenistanyň Raýat kodeksiniň 51-nji madda).

Edara (seksiýa Ç) diýip, hususy eýesi tarapyndan dolandyryş, durmuş-medeni ýa-da täjirçilik däl häsiýetli beýleki işleri amala aşyrmak üçin we ozi tarapyndan bölekleyin ýa-da doly maliýeleşdirilýän gurama düşünilýär.

Hojalyk subýektiň guramaçylyk-hukuk görnüşi onuň esaslandyryjy resminamalarynda, şeýle hem Türkmenistanyň guramaçylyk-hukuk görnüşleriniň döwlet klassifikatoryna (1goşundy) laýyklykda derwaýyslaşdyryşdan geçen hojalyk subýektleriniň statistiki hasaba alyş kartoçkasynda kody we ady görnüşinde görkezilendir.

1.3 Kadalaşdyryjy-hukuk binýady

Ykdysady işleriň görnüşleriniň döwlet klassifikatorynyň Rev2 nusgasy boýunça kärhanalaryň ykdysady işleriniň esasy we goşmaça görnüşlerini kesgitlemegiň usuly aşakdakylar esasynda taýýarlandy:

- “Türkmenstandartlary” baş döwlet gullugy tarapyndan (2012-nji ýylyň 28-nji dekabryndaky 174 belgili buýrugy) tassyklanany we №1 Üýtgetmeler (2013-nji ýylyň 29-njy noýabryndaky 196 belgili buýrugy), №2 Üýtgetmeler (2014-nji ýylyň 24-nji iýunyndaky 1/130 belgili buýrugy) girizilen Ykdysady işleriň görnüşleriniň döwlet klassifikatory YIGDK Rev2.

- Ýewropa Ykdysady Hyzmatdaşlygynyň ykdysady işleriň klassifikatorynyň NACE (2-nji neşir) (General Industrial Classification of Economic Activities in the European Communities (NACE Rev.2)) nusgasynyň esasy ýörelgeleri.

2. YKDYSADY IŞIŇ ESASY GÖRNÜŞINI KESGITLEMEK

2.1. Ykdysady işiň esasy görnüşini kesgitlemekde ulanylýan ölçegler

Halkara tejribesinde ykdysady işiň esasy görnüşü önümleri (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan satuw möçberiniň görkezijisi (alnan girdeji/jemi girdeji), ýa-da goşulan gymmatyň görkezijisi, ýa-da işgärleriň ortaça sanynyň görkezijisi esasynda kesgitlenilýär. Milli aýratynlyklara uýgunlaşdyrylan bu usuly işde ykdysady işiň esasy görnüşini kesgitlemek üçin önümleri (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejiler (jemi girdeji) ýa-da işgärleriň ortaça sany ýaly görkezijiler ulanylýar.

Maliýe we ätiýaçlandyryş guramalary üçin ykdysady işiň esasy görnüşleri esaslandyryjy resminamalaryna laýyklykda bellenýär. Olar tarapyndan ykdysady işleriň haýsy-da bolsa beýleki görnüşleri amala aşyrylan ýagdaýynda ykdysady işiň esasy görnüşiniň kody üýtgedilmeýär.

Telekeçilik düzümleri üçin kärhanalaryň hojalyk işleriniň netijelerini ykdysady işiň esasy görnüşine degişli edilmegi önümleri (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejiniň (jemi girdejiniň) tutýan iň uly paýyna baglylykda, söwdada jemi girdejiniň görkezijisi esasynda amala aşyrylýar.

Telekeçilik bilen meşgullanmaýan ýuridiki şahslar üçin ykdysady işiň esasy görnüşü hasabat ýylynyň netijeleri boýunça işgärleriň ortaça sanynyň iň uly paýy bolan ykdysady işiň görnüşü bolup durýar.

Telekeçilik bilen meşgullanmaýan ýuridiki şahslar üçin ykdysady işiň esasy we goşmaça görnüşleri hojalyk subýektleriniň statistiki hasaba alyş kartoçkasynda derwaýyslasdyryş geçirilende kemelýän tertipde doldurylan işgärleriň ortaça sanyna baglylykda kesgitlenýär.

Hojalyk subýektleri üçin ykdysady işiň esasy görnüşini kesgitlemek hojalyk subýektleriniň derwaýyslaşdyrylan statistiki hasaba alyş kartoçkasy (HSSS) esasynda programmalaýyn usulda amala aşyrylýar.

Ýyllyk hojalyk subýektleriniň statistiki hasaba alyş kartoçkasyny HSSS doldurýan hojalyk subýektlerine, Türkmenistanyň Administratiw hukuk bozulmalary hakyndaky kodeksiniň 289-njy maddasyna laýyklykda, döwlet statistik hasabatlaryny bermegiň möhletiniň bozulan ýagdaýynda, hasabatlylygyň nädogry ýa-da üýtgedilen maglumatlaryň berlen ýagdaýynda administratiw jogapkärçilik bellendir.

Ykdysady işiň esasy görnüşü hasabat ýylynyň 1-nji ýanwar ýagdaýyna hasabat tabşyryan hojalyk subýektiniň geçen hasabat ýyly boýunça amala aşyran ykdysady işleriniň ähli görnüşleriniň netijeleri boýunça statistik maglumatlaryň esasynda kesgitlenilýär.

Telekeçi ýuridiki şahslar üçin ykdysady işleriň esasy we goşmaça görnüşleri hojalyk subýektleriniň statistiki hasaba alyş kartoçkasynda derwaýyslasdyryş geçirilende kemelýän tertipde dolduran önümleri (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alan girdejlileriniň (jemi girdejiniň) tutýan iň uly

paýyna, söwdada jemi girdejiniň görkezijisine (hojalyk subýektleriniň statistiki hasaba alyş kartoçkasy, 15 bölüm) baglylykda kesgitlenýär. **Ykdysady işleriň goşmaça görnüşlerine** şeýle-hem, önümleri (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejileri (jemi girdejisi) bolmadyk ýagdaýynda-da, YIGDK Rev2-yň iş görnüşleri boýunça ygtyýarnama barlygy barada hojalyk subýektleriniň maglumat doldurylan (16 bölüm) işleri degişlidir.

Statistik hasaba alyşyň “durnuklylyk” düzgünini saklamak maksady bilen hojalyk subýektine kesgitlenen ykdysady işiň esasy görnüşi, adatça, üýtgedilmeýär. Bu düzgüne laýyklykda ykdysady işiň esasy görnüşi hojalyk subýektiniň işiniň geçen ýylyň jemleri boýunça kesgitlenýär we hasabat ýylynyň dowamynda ykdysady iş görnüşleriniň üýtgemegine garamazdan üýtgedilmän galdyrylýar.

Halkara (NACE Rev2) standartyna laýyklykda “durnuklylyk” düzgüni, ykdysady işleriň görnüşiniň üýtgän ýagdaýynda-da, YIGDK Rev2 boýunça görkezijileriň dinamiki hatarlarynyň deňeşdirip bolujylygyny saklamak üçin, ykdysady işiň görnüşi 2 (iki) ýylyň dowamynda üýtgedilmän galdyrylmagyny hem öz içine alýar. Halkara standartyna laýyklykda “durnuklylyk” düzgüni: eger azyndan iki ýylyň dowamynda ykdysady işiň esasy görnüşiniň goşulan gymmata goşandy 50% az bolsa, onda ykdysady işiň esasy görnüşiniň üýtgedilmelidigini aňladýar. Ýöne, halkara statistiki gözegçiliklerde seçimleýin usullaryň ulanylýandygyny göz önünde tutmaly. Bu bolsa 2 (iki) ýylyň dowamynda YIGDK Rev2 esasy iş görnüşiniň üýtgedilmän galdyrylmagyny göz önünde tutýan “durnuklylyk” düzgüniniň ulanylmagyny delillendirýär. Türkmenistanda hojalyk subýektleriniň uçdantutma hasaby ýöredilýär we “Ykdysady işleriň görnüşleriniň döwlet klassifikatorynyň Rev2 nusgasy boýunça kärhanalaryň ykdysady işleriniň esasy we goşmaça görnüşlerini kesgitlemegiň usuly” her ýyl hojalyk subýektlerine statistiki kodlarynyň berilmegi baradaky Maglumat haty berlende ulanylýar we ykdysady işiň esasy görnüşini 2 (iki) ýylyň dowamynda üýtgetmän galdyrmak düzgünini ulanmak esassyz hasaplanýar. “Kiçi we orta telekeçiligi döwlet tarapyndan goldamak hakynda” Türkmenistanyň Kanunyna 2014-nji ýylyň 3-nji maýyndan girizilen üýtgetmelere laýyklykda, şeýle hem hojalyk subýektlerini kiçi we orta telekeçiligiň subýektlerine degişli etmegi kämilleşdirmek maksady bilen 2014-nji ýylyň 21-nji iýunynda 50 belgili buýruk bilen Türkmenstat tarapyndan “Hojalyk subýektlerine statistiki kodlaryň berilmegi baradaky Maglumat hatyny bermek boýunça Düzgünnama” tassyklandy.

Hojalyk subýektleriniň statistiki sanawyndan (HSSS) her bir hojalyk subýektleri boýunça kesgitlenen ykdysady işiň esasy görnüşini öz içine alýan pudaklaýyn statistikanyň kataloglary döredilýär, olar pudaklaýyn statistiki maglumatlar binýadyny döretmek maksady bilen döwlet statistiki hasabat formalarynyň maglumatlary işlenip taýýarlananda ulanylýar.

Döwlet statistika edaralaryna tabşyrylýan statistiki hasabat formalarynyň ählisinde şol bir hojalyk subýektine bellenen ykdysady işiň esasy görnüşiniň kody birmeňzeş bolmalydyr.

HSSS-nyň düzümine ilkinji gezek girizilýän we mundan beýläk statistiki gözegçilige degişli edilen hojalyk subýektleri üçin bellige alýan edaralar tarapyndan bellige alnandan we Türkmenistanyň Ykdysadyýet we ösüş ministrliginiň Edara görnüşli taraplaryň ýeke-täk döwlet sanawyna (EGTÝeDS) maglumatlary girizilenden soň kärhananyň resminamasynda görkezilen ykdysady iş görnüşleriniň birinjisi ykdysady işiň esasy görnüşü hökmünde kesgitlenýär.

Ykdysady işleriň görnüşleriniň täzeden seredilmegi bilen bagly we täzeden bellige alnanda kärhananyň esaslandyryjy resminamasynda girizilen üýtgetmeler hem ykdysady işleriň görnüşiniň düzüminiň üýtgemegine getirýär. Esasy ykysady iş görnüşiniň kärhananyň esaslandyryjy resminamasyndan aýrylmagy statistika sanawynda şu hojalyk subýekti üçin görkezilen esasy ykdysady iş görnüşiniň aýyrylmagy üçin esas bolup hyzmat edýär.

2.2. Ykdysady işleriň esasy görnüşini kesgitlemegiň tertibi

YIGDK Rev2-de ykdysady işleriň görnüşlerini klassifisirlemek klassifikasiýanyň alty derejeli (seksiýa, bölüm, topar, klas, kiçi klas, görnüş) köpbaşgançakly ulgamy boýunça ýerine ýetirildi. Şunuň bilen birlikde, her bir aşakda duran dereje tutuşlaýyn ýokarky derejä girýär.

Klassifikasiýanyň birinji derejesinde ykdysady işleriň görnüşleriniň jemleýji toparlary bellenen (21 seksiyä), olar latyn elipbiýiniň harplary bilen belleniýär. Käbir seksiyalar latyn elipbiýiniň iki harpy bilen bellenen birnäçe kiçi seksiyalara bölünýär. Harp belgileri YIGDK Rev2-niň kodunyň bölegi däldir.

Klassifikasiýanyň ikinji derejesinde ykdysady işleriň görnüşleri 01-den 99-a çenli bölümlere toparlanýar.

YIGDK-nyň üçünji derejesi ykdysady işleriň görnüşleriniň toparlary bilen görkezilýär. Toparlary tapawutlandyryan alamatlar aşakdakylardan ybarat:

- öndürilýän önümiň (işleriň, hyzmatlaryň) görnüşü;
- öndürilýän önümiň (işleriň, hyzmatlaryň) ulanyşy;
- önümçiligiň guralyşy;
- çig malyň görnüşü;
- işläp taýýarlamagyň häsiýeti we tehnologiýasy.

Ykdysady işiň görnüşleriniň klaslary YIGDK Rev2-nyň dördünji derejesi bolup durýar. Bu klasda klassifisirlenen hojalyk subýektleri tarapyndan öndürilýän önümleriň (işleriň, hyzmatlaryň) esasy bölegini tutýan önümleriň (işleriň, hyzmatlaryň) görnüşleri klaslary tapawutlandyrmakda esasy alamatlary bolup durýar.

YIGDK Rev2-nyň başinji we altynjy derejesi Türkmenistanyň bazar ykdysadyýetiniň aýratynlyklaryny görkezýän klaslaryň düzümi bolan ykdysady

işleriň görnüşleriniň kiçi klaslary we ykdysady işleriň görnüşleri bilen görkezilýär.

Telekeçilik bilen meşgullanýan ýuridiki şahslaryň ykdysady işleriň esasy görnüşini kesgitlemek üçin:

2.2.1. YIGDK-ň Rev2 (Hojalyk subýektlerini statistiki hasaba alyş kartoçkasy, 15 bölüm), toparlaryň ýa-da kiçi toparlaryň derejesinde kärhanalaryň amala aşyrylan ykdysady işleriniň görnüşleriniň sanawyny kesgitlemeli we her bir ykdysady işiň görnüşi üçin önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekten alnan girdejiniň (jemi girdejiniň) tutýan paýynyň mynasybetini hasaplamak zerurdyr.

2.2.2. Ykdysady işleriň görnüşleriniň döwlet klassifikatorynyň Rev2 wersiýasyny peýdalanmak boýunça usuly görkezmelere (30.09.2013ý. №9/13 bellige alyş belgili) laýyklykda, eger ykdysady işleriň bir görnüşi boýunça önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekten alnan girdejiniň (jemi girdejiniň) tutýan paýy 50% we ondan ýokary bolsa, onda ykdysady işiň bu görnüşi esasy bolup durýar.

2.2.3. Beýleki ýagdaýlarda, ýagny bar bolan ykdysady işleriň ähli görnüşleri boýunça önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekten alnan girdejiniň (jemi girdejiniň) tutýan paýy 50%-den az bolsa, onda ykdysady işiň esasy görnüşini kesgitlemek zygiderli amala aşyrylýar, klassifikasiýanyň has ýokary derejesini – seksiyany kesgitlemekden başlap, klassifikasiýanyň iň pes derejesi – kiçi klas bilen tamamlanýar, ýagny “ýokardan-aşak” köpbasgançakly usul ulanylýar.

2.2.3.1. Munuň üçin kärhananyň (guramanyň, edaranyň) amala aşyrylan ykdysady işleriniň sanawyny Rev2 kodlaryny we seksiyalaryň harp kodlaryny görkezmek bilen düzmeli.

2.2.3.2. Bu seksiya degişli bar bolan ykdysady işleriň görnüşleriniň tutýan paýlaryny goşmak bilen, her seksiya üçin degişli görkezijiniň tutýan iň uly paýyny kesgitlemeli.

2.2.3.3. Degişli görkezijiniň jemlenen paýy iň uly bolan esasy seksiyany kesgitlemeli.

2.2.3.4. Esasy seksiyada ykdysady işleriň görnüşleriniň bölümler boýunça sanawyny düzmeli we bölüme degişli ykdysady işleriň görnüşleriniň tutýan paýlaryny goşmak bilen her bölüm üçin degişli görkezijiniň tutýan iň uly paýyny kesgitlemeli.

2.2.3.5. Esasy bölümi - degişli görkezijiniň tutýan paýy iň uly bolan bölümi kesgitlemeli.

2.2.3.6. Esasy bölümde ykdysady işleriň görnüşleriniň toparlar boýunça sanawyny düzmeli we her topar üçin oňa degişli bolan ykdysady işleriň görnüşleriniň paýlaryny goşmak bilen degişli görkezijiniň paýyny kesgitlemeli.

2.2.3.7. Degişli görkezijiniň tutýan paýy iň uly bolan esasy topary kesgitlemeli.

2.2.3.8. Esasy toparda ykdysady işleriň görnüşleriniň klaslar boýunça sanawyny düzmeli we her klas üçin degişli bolan ykdysady işleriň görnüşleriniň paýlaryny goşmak bilen, degişli görkezijiniň paýyny kesgitlemeli.

2.2.3.9. Degişli görkezijiniň tutýan paýy iň uly bolan esasy klasy kesgitlemeli.

2.2.3.10. Esasy klasda ykdysady işleriň görnüşleriniň kiçi klaslar boýunça sanawyny düzmeli we her kiçi klas üçin bu klasyň içine girýän ykdysady işleriň görnüşleriniň paýlaryny goşmak bilen degişli görkezijiniň paýyny kesgitlemeli.

2.2.3.11. Degişli görkezijiniň tutýan paýy iň uly bolan esasy kiçi klasy (görnüşi) kesgitlemeli.

Ykdysady işiň esasy görnüşini kesgitleýän görkezijiniň tutýan paýy iň uly bolan saýlanan kiçi klasyň (görnüşiň) kody ykdysady işiň esasy görnüşiniň kody bolar. Ykdysady işleriň beýleki görnüşleriniň ählisi goşmaça bolar.

2.2.4. Ykdysady işiň esasy görnüşini kesgitlemegiň haýsy-da bolsa bir tapgyrynda degişli görkezijiniň paýlarynyň ikisi ýa-da ondan köpüsi deň bolsa, hasabat ýylynda ykdysady işiň esasy görnüşine laýyk bolan bölüm, klas, kiçi klas, şular ýaly maglumatlar ýok bolan ýagdaýynda bolsa esaslandyryjy resminamalarda birinji bolup belleneni öňe tutulmaly.

2.2.5. Hojalyk subýektleriniň statistiki sanawyna ilkinji gezek girizilýän kärhanalar üçin ykdysady işiň esasy görnüşini hökmünde guramaçylyk resminamalarda birinji bolup bellenen ykdysady işiň görnüşini kesgitlenilýär.

Ykdysady işleriň esasy we goşmaça görnüşlerini kesgitlemegiň şeýle yzygiderliligini **telekeçilik bilen meşgullanmaýan ýuridiki şahslaryň** ykdysady işleriniň esasy görnüşini kesgitlemek üçin ulanmak zerurdyr, onuň ölçegi kärhanalaryň işgärleriniň ortaça sany bolar.

3. YKDYSADY IŞIERIŇ ESASY GÖRNÜŞINI KESGITLEMEGIŇ MYSALLARY

1 mysal. Kärhana pyçak önümlerini öndürmek, gurallary we berkidijileri öndürmek bilen meşgullanýar we önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejiniň (jemi girdejiniň) aşakdaky möçberlerini alýar:

3.1 tablisa

Seksi- ýanyň kody	YIGDK Rev2 kody	Ykdysady işleriň görnüşleriniň ady	Önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmek- den alnan girdejiler (jemi girdeji), manat	Önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmek- den alnan girdejileriň (jemi girdejiniň) tutýan paýy, %
C	25.71	Pyçak önümlerini öndürmek	5 000*	10,0
C	25.72	Gulplary we petleleri öndürmek	15 000	31,0
C	25.73.10	Oba hojalyk pudagynda, bagçylykda ýa-da tokaý hojalygynda ulanylýan el iş gurallaryny öndürmek	29 000	59,0
Kärhana boýunça hemmesi			49000	100,0

* Bu ýerde we mundan beýläk: mysallarda şertli belgiler getirildi

3.1 tablisadan, bu halatda ykdysady işiň esasy görnüşi YIGDK Rev2 25.73.10 “Oba hojalyk pudagynda, bagçylykda ýa-da tokaý hojalygynda ulanylýan el iş gurallaryny öndürmek” klasyna laýyk gelýändigini görüň, sebäbi oňa önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejiniň (jemi girdejiniň) tutýan iň uly paýy degişlidir – 59% (ýagny 50%-den ýokary).

2 mysal. Köp ugurly kärhana önümçilik bilen, şeýle-de önümiň söwdasy, şeýle hem tehnologik enjamlary synama bilen baglanyşykly işiň birnäçe görnüşini amala aşyrýar (mysal 4 belgili – klaslaryň derejesine çenli).

Ykysady işiň esasy görnüşini kesgitlemek üçin kärhananyň ykdysady işleriniň görnüşleriniň sanawy we kärhana tarapyndan görkezilen her bir ykdysady işler boýunça önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejileriň (jemi girdejiniň) tutýan paýy kesgitlenilýär.

3.2 tablisa

Sek-siýa	Bö-lüm	To-par	Klas	Klasyň ady	Önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejileriň (jemi girdeji), manat	Önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejileriň (jemi girdejiniň) tutýan paýy, %
C	25	25.9	25.91	Metal çelekleri we ş.m. göwrümlü gaplary öndürmek	10 000	10%
	28	28.1	28.11	Awiasiýa, awtoulag motosiklet herekete getirijilerinden başga herekete getirijileri we turbinalary öndürmek	6 000	6%
		28.2	28.24	Mehanizimleşdirilen el gurallaryny öndürmek	5 000	5%
		28.9	28.93	Azyk önümlerini, içgi önümlerini we temmäki önümlerini hasaba almak bilen, olary taýýarlamak üçin maşynlary we enjamlary öndürmek	23 000	23%
			28.95	Kagyz we karton taýýarlamak üçin maşynlary we enjamlary öndürmek	8 000	8%
G	46	46.1	46.14	Maşynlary, enjamlary, uçýan apparatlary, gämileri lomaý satmak boýunça söwda agentleriniň işi	7 000	7%
		46.6	46.61	Oba hojalyk maşynlaryny lomaý satmak	28 000	28%
M	71	71.1	71.12	Inžener gözlegleriniň işi we bu ugurlar boýunça tehniki maslahatlar bermek hyzmaty	13 000	13%
Kärhana boýunça hemmesi					100 000	100,0

3.2 tablisadan ykdysady işiň hiç bir görnüşi boýunça önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejileriň (jemi girdejiniň) paýy 50%-den

geçmändigi görünüär, şol sebäbli degişli (seksiýa degişli) ykdysady işleriň görnüşleriniň paýlaryny goşmak bilen her seksiyä üçin tutýan paýy kesgitlenilýär.

3.3 tablisa

Seksiýanyň kody	Seksiýanyň ady	Önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejileriň (jemi girdejiniň) tutýan paýy, %
C	Işläp bejerýän önümçilik (işläp bejerýän senagat)	52%
G	Lomaý we bölek satuw söwdasy; awtomobilleri we motosiklleri abatlamak	35%
M	Hünär, ylmy we tehniki işler	13%
	Kärhana boýunça hemmesi	100,0

3.3 tablisanyň maglumatlarynyň esasynda önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejileriň (jemi girdejiniň) tutýan in uly paýy “Işläp bejerýän önümçilik (işläp bejerýän senagat)” C seksiyä düşýär, ol hem esasy bolar – 52%. Soňra onuň içine girýän bölümleriň sanawyny we olara degişli önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejileriň (jemi girdejiniň) tutýan paýlaryny kesgitleýäris.

3.4 tablisa

Bölümiň kody	Bölümiň ady	Önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejileriň (jemi girdejiniň) tutýan paýy, %
25	Maşyndan we enjamlardan başga, taýýar metal önümleri öndürmek	10,0
28	Beýleki toparlara goşulmadyk maşynlary we enjamlary öndürmek	42,0
	Seksiýa boýunça hemmesi	52,0

Şeýle ýagdaýda “Beýleki toparlara goşulmadyk maşynlary we enjamlary öndürmek” 28-nji bölüm esasy bolar, oňa önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejileriň (jemi girdejiniň) iň uly jemlenen paýy degişli – 42%. Soňra saýlanan bölüme degişli toparlaryň sanawy we olara degişli önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejileriň (jemi girdejiniň) tutýan paýlary düzülýär.

3.5 tablisa

Toparyň kody	Toparyň ady	Önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejiler (jemi girdejiniň) tutýan paýy, %
28.1	Umumy kesgitlenen maşynlary we enjamlary öndürmek	6%
28.2	Umumy niýetlenen beýleki maşynlary we enjamlary öndürmek	5%
28.9	Ýörite niýetlenen maşynlardan we enjamlardan başga maşynlary we enjamlary öndürmek	31%
	Topar boýunça hemmesi	42,0

28.9 topar “Ýörite niýetlenen maşynlardan we enjamlardan başga maşynlary we enjamlary öndürmek” esasy bolup durýar, oňa önümi (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejileriň (jemi girdejiniň) tutýan iň uly paýy degişlidir – 31%.

Diýmek, goşulan gymmatyň iň uly paýy 46.61 “Oba hojalyk maşynlaryny lomaý satmak ” klasyna degişlidigine garamazdan, 28.93 “Azyk önümlerini, içgi önümlerini we temmäki önümlerini hasaba almak bilen, olary taýýarlamak üçin maşynlary we enjamlary öndürmek” klas ykdysady işleriň esasy görnüşine degişli bolup durýar.

4. YKDYSADY IŞIŇ ESASY GÖRNÜŞINI KESGITLEMEGIŇ ÝÖRITE DÜZGÜNLERI

Statistikanyň tejribesinde kärhanalaryň (edarylaryň, guramalaryň) ykdysady işiniň esasy görnüşini kesgitlemekde ýörite çemeleşmeleri we düzgünleri ulanmagy talap edýän gözegçiligiň obýektleri duş gelýär. Hususanda, bu aşakdakylara degişli:

- hak almak üçin ýa-da şertnama esasynda ýerine ýetirilýän işiň görnüşleri, we ykdysady işleri başga ýerine ýetirijä geçirmek;
- enjamlary ulanylýan ýerinde gurnamak boýunça işler;
- abatlaýyş we tehnik hyzmatlar.

4.1. Dik we keseligine integrasiýa

Ykdysady işiň görnüşleriniň **dik integrasiýasy** önümçiligiň dürli basgançaklary şol bir kärhana tarapyndan zygiderli amala aşyrylýan ýagdaýynda we egerde bir basgançakda öndürilýän önüm beýleki basgançakda önümi öndürmek üçin hyzmat edýän, ýagny önümçiligiň doly tehnologik tapgyry amala aşyrylan ýagdaýynda döreyär. Mysal üçin, kerpiji öndürmek bilen utgaşdyrylan toýuny gazyp almak; dokma önümçiligi bilen utgaşdyrylan sintetik süýümi öndürmek we ş.m. **Keseligine integrasiýa** diýlip islendik işleriň görnüşleriniň statistik birligiň içindäki utgaşdyrmasyna düşünilýär (mysal üçin, çörek-bulka önümçiligi şokolad-süýji önümleriniň önümçiligi bilen utgaşýar). Şunuň ýaly ýagdaýda birlik esasy düzgünlere laýyklykda klassifisirlenmeli.

Adatça, dik we keseligine integrasiýasy bolan kärhananyň ykdysady işleriniň görnüşleriniň klassifikasiýasy önümi ýerleşdirmekden alnan girdejä (jemi girdeji) iň uly goşant goşan ahyrky önümi emele getirýän ykdysady işiň görnüşi esasynda kesgitlenmeli. Tejribede maglumatlaryň barlygy hasaba alnyp, hut “ahyrky önüm” kärhananyň ykdysady işiniň esasy görnüşiniň klassifikasiýasyny kesgitleýji bolup durýar.

Eger kärhana toýun gazyp almak we kerpiç öndürmek bilen meşgullanýan bolsa, onda işiň esasy görnüşi hut kerpijiň önümçiligi bilen baglanyşykly iş bolar. Eger kärhana toýnuň artykmajyny ýerleşdirýän bolsa we bu halatda ondan kerpiç öndürmeýär, onda toýun ýerleşdirmekden alnan girdejiler ykdysady işiň görnüşleri boýunça paýlaryň hasaplamasyna gatnaşmaýar.

Şunlukda, eger kärhana öz öndüren çig malyny gaýtadan işlemegi amala aşyryan bolsa, ykdysady işiň esasy görnüşi kesgitlenende taýýar önümi ýerleşdirmekden alnan girdeji öz öndüren çig malyny ýerleşdirmekden alnan girdejileri hasaba almazdan kesgitlenilýär.

4.2. Hak almak üçin ýa-da şertnama esasynda ýerine ýetirilýän işiň görnüşleri, we işiň görnüşlerini başga ýerine ýetirijä geçirmek

Kömekçi potrat şertnamalary esasynda işleri ýerine ýetirýän birlikler (hak almak üçin ýa-da şertnama esasynda işi ýerine ýetirýän kömekçi potratçylaryň işi) esasan hem öz hasabyna önümleri öndürýänler we hyzmatlary ýerine ýetirýänler bilen bilelikde klassifisirlenýärler, gurluşyk we söwda sektorlaryndan başga (meselem gurluşykda, esasy buýrujy 41.10 klasda klassifisirlenýär, kömekçi potratçy bolsa – 41.20 klasda).

Esasy buýrujy kömekçi potratçyny zerur bolan tehniki spesifikasiýalar bilen üpjün edýär. Esasy buýrujy kömekçi potratça çig mal we aralyk önümlerini berip hem biler, bermän hem biler. Mysal üçin, kömekçi potratçynyň işine: metallary işläp taýýarlama (hromlama), geýim öndürmek we ony timarlama we ş.m. degişli bolup biler.

Eger esasy buýrujy çig malyň eýesi bolup, hemme önümçilik prosesi potratçy tarapyndan ýerine ýetirilse, esasy buýrujynyň işi işläp taýýarlaýan önümçilik hökmünde klassifisirlenmeýär.

Eger-de esasy buýrujy kömekçi potratçy bilen önümçiligiň diňe bir bölegi boýunça şertnama baglaşan bolsa, onda buýrujynyň işi işläp taýýarlaýan önümçilige degişlidir.

Beýleki ähli ýagdaýlarda esasy buýrujynyň işi “Lomaý we bölek söwda, awtomobilleriň we motosiklleriň önümçiligi” G seksiyasyna, ýa-da “Hünär, ylmy we tehniki işler” M seksiyasyna, ýa-da “Administrativ we kömekçi işler” N seksiyasyna degişli edilýär.

Iş üpjünçilik bilen bagly kömekçi potrat şertnamasy ýagdaýynda, şertnamanyň dowamlylygyna we näçe sany buýrujy bilen şertnama baglaşylandygy göz önünde tutulmaly.

- eger-de şertnama wagtläýyn we bir esasy buýrujy bolsa, onda kömekçi potratçynyň we esasy buýrujynyň işini esasy iş görnüşi boýunça klassifisirlmeli;

- eger-de şertnama wagtläýyn we birnäçe esasy buýrujy bolsa, onda esasy buýrujynyň işini esasy iş görnüşi boýunça, kömekçi potratçynyň işini bolsa – “Wagtläýyn işçi güýji bilen üpjün etmek işi” 78.20 klasda klassifisirlmeli;

- eger-de şertnama uzak wagtläýyn (hemişelik esasynda) baglaşylan bolsa we esasy buýrujy bir bolsa, onda kömekçi potratçynyň we esasy buýrujynyň işlerini esasy iş görnüşi boýunça klassifisirlmeli;

- eger-de şertnama uzak wagtläýyn (hemişelik esasynda) baglaşylan bolsa we buýrujylar birnäçe bolsa, esasy buýrujynyň işini esasy iş görnüşi boýunça, kömekçi potratçynyň işini bolsa “Beýleki zähmet resurslar (işgärler) bilen üpjün etmek boýunça işi” 78.30 klasda klassifisirlmeli.

4.3. Enjamlary ulanylýan ýerinde gurnamak boýunça işler

Gurnamak we zatlary ýygnamak ýa-da binalarda işletmek üçin enjamlary gurnamak bilen mesgullanýan önümçilik birlikleri gurluşyk boýunça bölümde (43) klassifisirlenýär.

Binalaryň (ýa-da raýat inženerçilik desgalaryň) işlemegini üpjün edýän işleri hasaba almazdan maşyn we beýleki enjamlaryň gurnalmagy «Senagat maşynlaryny we enjamlaryny gurnamak işi» 33.2 toparda klassifisirlenýär.

4.4. Abatlaýyş we tehniki hyzmatlar

Jaýy ulanmak üçin zerur bolan **gurluşyk böleklerini we enjamlary gurnamak we gurnamak işi** esasy iş görnüşi bolan birlikleriň işi F “Gurluşyk” seksiyasynda klassifisirlenýär.

Gurluşyk prosesinde zerur bolanlardan başga **maşynlary we enjamlary gurnamak** “Senagat maşynlaryny we enjamlaryny gurnamak işi” 33.2 toparynda klassifisirlenýär.

Abadanlaşdyrma we tehniki hyzmatlary ýerine ýetirýän birlikler enjamlaryň görnüşine baglylykda şu aşakdaky toparlara klassifisirlenýär:

- 33.1 topary “Taýýar metal önümlerini, maşynlary we enjamlary abatlamak işi”;
- 43 topary “Ýörite gurluşyk işleri”;
- 45.2 topary “Awtoulaglary abatlamak işi we olara tehniki taýdan hyzmat etmek”;
- 95 “Kompýuterleri, şahsy we hojalykda ulanylýan enjamlary we durmuş harytlaryny abatlamak” topary.

Uçarlaryň, lokomotiwleryň we gämileriň tehniki abatlamak işini amala aşyryýan birlikler, şu harytlary öndürýän birlikler bilen bir klasa girizilýärler.

5. KÄBIR SEKSIÝALAR ÜÇIN KÄRHANALARYŇ YKDYSADY IŞLERINIŇ ESASY GÖRNÜŞINI KESGITLEMEGIŇ ÝÖRITE DÜZGÜNLERI

5.1. A seksiya “Oba hojalygy, tokaý hojalygy we balyk tutmak”

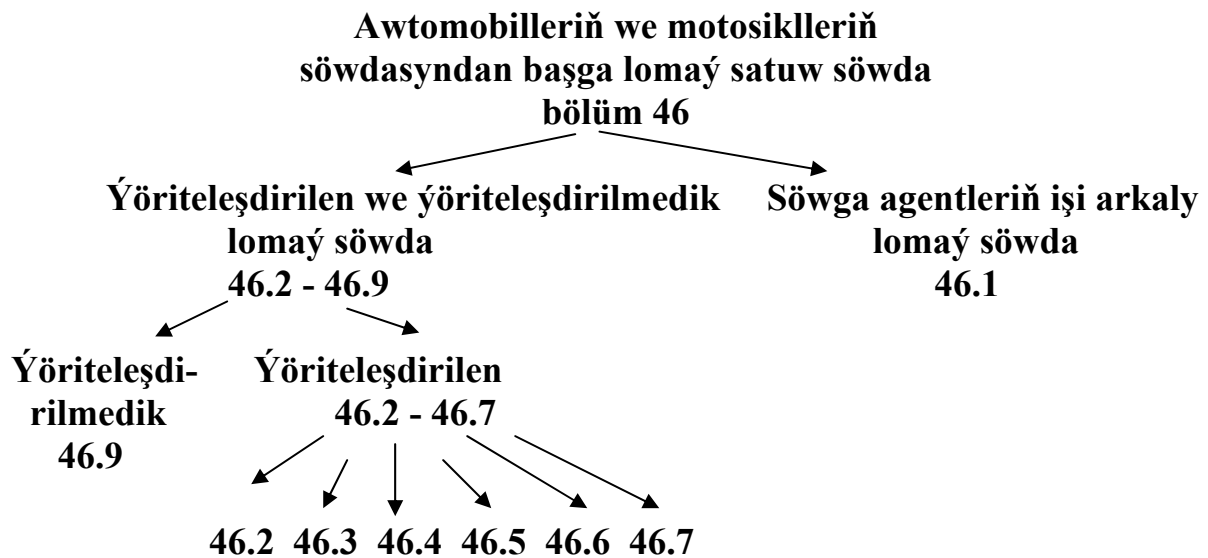
Oba hojalygynda esasan köplenç ýagdaýda goşulan gymmaty paýlamak kynçylygy ýüze çykýar. Mysal üçin, birlik üzüm ösdürýär we şol bir wagtyň özünde çakyr öndürýär, ýa-da zeýtun ösdürýär we zeýtun ýagyny öndürýär. Bu ýagdaýlarda goşulan gymmaty çalyşýan ölçeg işlenen sagatlaryň sany bolar.

5.2. G seksiya “Lomaý we bölek satuw söwdasy; awtomobilleri we motosiklleri abatlamak”

Bu seksiyada awtomobil söwdasyndan başga, lomaý we bölek söwda aýratyn görkezilýär. Birligiň dürli görnüşde söwda işini alyp barmaklygy mümkin. Eger-de satylan harytlaryň möçberi eke-täk klasa laýyk gelmeýän we goşulan gymmatyň 50%-den az bolsa, onda “ýokardan–aşak” usuly seresaplyk bilen ulanylmaly we goşmaça derejeleriň hasaba alynmagy zerurdyr.

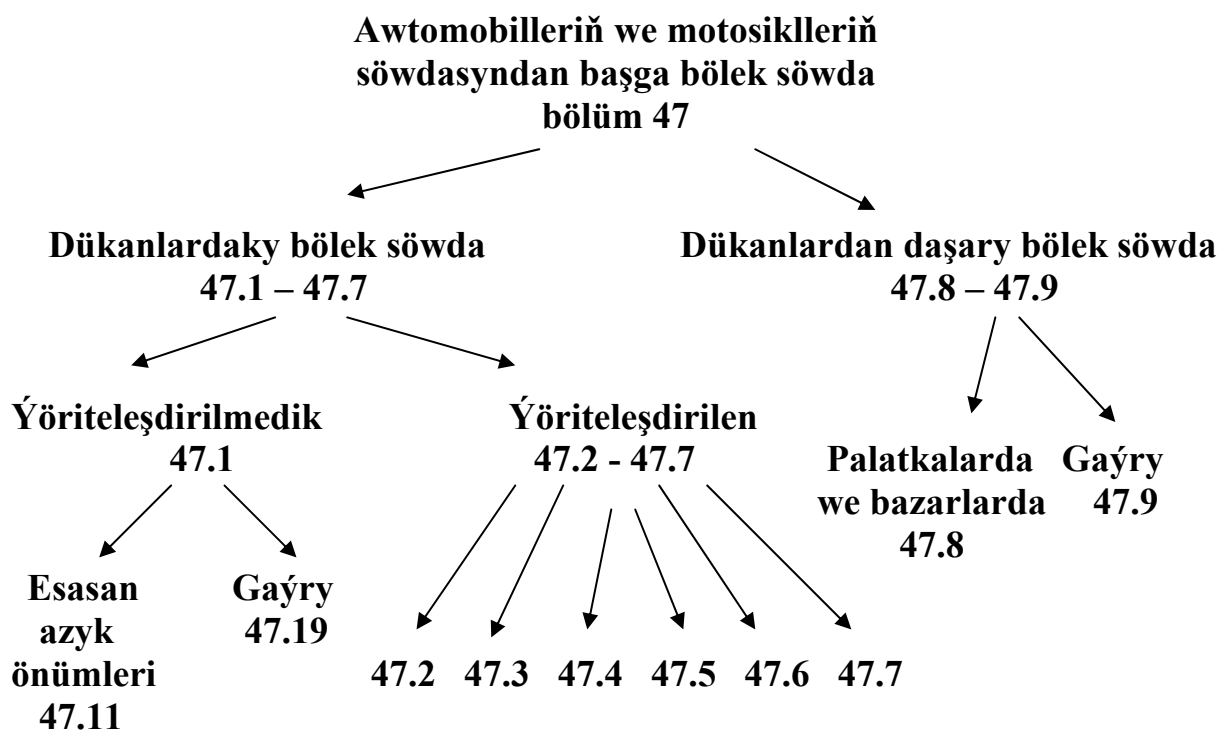
“Awtomobilleriň we motosiklleriň söwdasyndan başga lomaý satuw söwda” 46-njy bölümde “Söwga agentleriň işi arkaly lomaý söwda etmek (hak almak üçin ýa-da şertmama esasynda)” 46.1 topar we «Ýöriteleşdirilen we ýöriteleşdirilmedik lomaý söwda» 46.2 – 46.9 agregirlenen toparlaryň toparlanmasy aýratyn görkezilýär. Ilki bilen goşulan gymmatyň esasynda birliги bu iki toparyň haýsysyna degişli edilmelidigi saýlamaly. Eger ol 46.2 – 46.9 toparlanma girýän bolsa, onda söwdanyň “ýöriteleşdirilendigini” ýa-da “ýöriteleşdirilmedigidini” anyklamaly. Soňra “ýokardan–aşak” usulyndan ugur alyp toparlardan başlap klaslara geçip saýlamaly.

46-njy bölümi çyzgyda aşakdaky görnüşde görkezip bolar:

«Awtomobilleriň we motosiklериň söwdasyndan başga bölek söwda» 47-nji bölümiň içinde dükanlarda bölek söwda (47.1 - 47.7) we dükanlardan daşary bölek söwda (47.8 - 47.9) aýratynlykda görkezilmelidir. Ilki bilen goşulan gymmatyň esasynda birliги bu iki toparyň haýsysyna degişli edilmelidigi saýlanmaly. Eger-de ol “Dükanlarda bölek söwda” 47.1 – 47.7 agregirlenen toparlandyрма girýän bolsa, onda söwdanyň “ýöriteleşdirilendigini” ýa-da “ýöriteleşdirilmedikdigini” anyklamaly. Soňra “ýokardan–aşak” usulyndan ugur alyp toparlardan başlap klaslara geçip saýlamaly.

47-nji bölümi çyzgyda aşakdaky görnüşde görkezip bolar:

Lomaý we bölek söwdada “ýöriteleşdirileniň” we “ýöriteleşdirilmedigiň” arasyndaky tapawut satylan harytlaryň degişli edilen klaslarynyň sanyna baglydyr. Şonda klasyň goşulan gymmatdaky paýy 5%-den ýokary bolmalydyr (ýöne 50%-den az).

a) eger-de satylan önüm lomaý söwdanyň (46.2 – 46.7 toparlary) ýa-da bölek söwdanyň (47.2 – 47.7 toparlary) dördten köp bolmadyk klaslaryna degişli bolsa, onda birlik ýöriteleşdirilen söwda degişlidir. Goşulan gymmatyň esasynda “ýokardan aşak” usulyňy ulanyp esasy iş görnüşini kesgitlemek ýeterlikdir.

Klas	Hadysa A	Hadysa B	Hadysa C
47.21	30%	30%	20%
47.25	5%	15%	5%
47.62	45%	40%	35%
47.75	20%	15%	40%
Ahyrky klassifikasiýa	Klas 47.62	Klas 47.21	Klas 47.75

б) eger-de satylan önüm lomaý söwdanyň (46.2 – 46.7 toparlary) ýa-da bölek söwdanyň (47.2 – 47.7 toparlary) başden köp klaslaryna degişli bolsa, onda ol birlik ýöriteleşdirilen söwda degişlidir. Bölek satuw halatynda ol 47.1 topara degişli edilmeli.

Eger-de, temmäki we içgi önümlerini goşmak bilen azyk harytlarynyň möçberi goşulan gymmatyň 35%-den az bolmasa, onda birlik 47.11 klasda klassifisirlener. Galan ähli ýagdaýlarda ol 47.19 klasa degişli ediler.

Klas	Hadysa A	Hadysa B	Hadysa C
47.21	5%	20%	5%
47.22	10%	15%	5%
47.42	15%	10%	45%
47.43	25%	10%	40%
47.54	45%	45%	5%
Ahyrky klassifikasiýa	Klas 47.19	Klas 47.11	Klas 47.19

Bölek söwda bilen meşgullanýan birlikler üçin klassifikasiýanyň bu ýörite düzgünleri esasy bolup durýar. Eger-de birlik bölek söwda ulgamynda bu işden başga hyzmaty ýerine ýetirmekden ýa-da önüm öndürmekden ybarat bolan goşmaça iş görnüşini amala aşyrsa, onda degişli klasda birliğin klassifikasiýasy diňe bölek söwda gurşawynda ykdysady işiň görnüşleriniň gatnaşygy bilen anyklanýar.

5.3. K seksiyá «Maliýe dellalçylygy we ätiýaçlandyрма» we M seksiyá «Hünär, ylmy we tehniki işler»

K seksiyada iki klas ykdysady işiň klassifikasiýasynyň adaty düzgünlerine gabat gelmeýär. Bu 64.20 “Holding kompaniýalarynyň işi” we 64.30 “Trast – kompaniýalaryň, maýa goýum fondlarynyň we şuna meňzeş maliýe edaralaryň işi” klaslardyr. Bu birlikler haryt satmakdan hiç-hili peýda görmeýärler we işgär tutmaýarlar (ýuridiki wekil hökmünde iki ýa-da üç adamdan başga). Olary başgaça “poçta ýaşşigi” diýip hem atlandyryrlar, sebäbi olaryň ady we salgysy bar. Käbir ýurtlarda salgyt ýeňillikleriň hasabyna bular ýaly edaralar örän köp.

Ondan başga-da M seksiyanyň 70.10 “Merkezi ofisleriň işi” klasy we 70.22 “Dolandyrmak we täjirçilik işi boýunça maslahat bermek” klasy aýratyn görkezme.

Bu klaslara has jikme-jik seredeliň:

1) 64.20 klas “Holding kompaniýalarynyň işi” esasy işi kompaniýalar toparyna gözegçilik etmek bolan holding kompaniýalarynyň işini öz içine alýar. Bular kompaniýalar toparynyň dolandyryşyny üpjün etmeýärler;

2) 64.30 klas “ Trast – kompaniýalaryň, maýa goýum fondlarynyň we şuna meňzeş maliýe edaralaryň işi” ykdysady işi öz içine alman birlikleriň maýalaryny öz içine alýar;

3) 66.30 klas «Fondlary dolandyrmak» belli bir töleg ýa-da şertnama esasynda ýerine ýetirilýän işi öz içine alýar;

4) 70.10 klas “Merkezi ofisleriň işi” bu birleşmäniň beýleki böleklerini dolandyrmak we maliýe amallaryna gözegçilik etmekligi öz içine alýar;

5) 70.22 klas “Dolandyrmak we täjirçilik işi boýunça maslahat bermek” kärhananyň işini meýilnamalaşdyrmak, geljekki ösüşi, marketing we ş.m. boýunça maslahatlar bermekligi öz içine alýar.

Ýokarda agzalan birnäçe işleri ýerine ýetirýän birlikleriň esasy iş görnüşini anyklamak üçin goşulan gymmata esaslanmak ýeterlidir.

Ýokarda görkezilen klaslaryň goşulmagy YIGDK Rev 2 nusgasynyň düýpli üýtgemeleri bolup durýar.

5.4. T seksiyá «Hususy öý hojalyklary bilen hakyna tutma işgärleriň işleri; şahsy ulanmak üçin hususy öý hojalyklarynyň dürli görnüşli harytlaryny we hyzmatlary öndürmegi»

97 bölüme diňe hususy öý hojalyklarynyň hakyna tutma işgärleriniň gatnaşmagynda ykdysady işleriniň görnüşleri girizilýär. Bu işleriň netijesi milli hasaplar ulgamynda önüm hökmünde seredilýär. Munuň bilen baglylykda we belli bir gözegçilikleriň geçirilmeginiň zerurlygyny hasaba almak bilen bu bölüm YIGDK Rev 2 goşulan. Hakyna tutma işgärleriň işleri bu bölüme goşulmadyk. Ýagny, kir ýuwmak we ütüklemek hyzmatlaryny ýerine ýetirmeklik 96.01 klasyna goşulan, awtomobilleri duralgalarda goýmak hyzmatlaryny ýerine ýetirmeklik – 96.09 klasyna we ş.m.

NETIJE

Ykdysady işleriň görnüşleriniň döwlet klassifikatorynyň Rev2 nusgasy boýunça kärhanalaryň ykdysady işleriniň esasy we goşmaça görnüşlerini kesgitlemegiň usuly Ykdysady işleriň görnüşleriniň döwlet klassifikatorynyň YIGDK Rev2 nusgasynyň statistiki önümçilige girizilmegi bilen baglylykda, şeýle hem Türkmenistanyň şertlerine uýgunlaşdyrylan halkara standarty YIGDK Rev2 nusgasy esasynda ykdysady işiň esasy we goşmaça görnüşleriniň kesgitlenilişini kämilleşdirmek maksady bilen gaýtadan seredildi.

Ykdysady işleriň görnüşleriniň döwlet klassifikatorynyň täze nusgasy boýunça 2013-nji ýylyň 23-nji awgustynda 13180 belgili “Türkmenistanda ygtyýarlylandyrmak işini kämilleşdirmek hakynda” Türkmenistanyň Prezidentiniň Karary kabul edildi, onda ygtyýarlylandyrylan ykdysady işleriň görnüşleriniň kodlary we mazmuny YIGDK Rev2 nusgasyna laýyk gelýär. Ykdysady işleriň görnüşleriniň döwlet klassifikatorynyň Rev2 nusgasynyň işe girizilmegi, şeýle hem esaslandyryjy resminamalardaky ykdysady işleriň görnüşleriniň Ykdysady işleriň görnüşleriniň döwlet klassifikatorynyň Rev2 nusgasyna laýyk gelmegi üçin bu kararyň kabul edilmegi ähli ýerlerde hojalyk subýektleriniň gaýtadan hasaba alynmagyna getirdi.

2015-nji ýyldan başlap ähli hojalyk subýektleriniň, şol sanda hususy telekeçileriň YIGDK Rev2 nusgasyna doly geçirilmegi üçin, Türkmenistanyň baş döwlet salgyt gullugy tarapyndan klassifikatoryň YIGDK Rev2 nusgasynyň esasynda hususy telekeçiler üçin salgyt salmagyň ýenilleşdirilen ulgamy hakynda Karar taýýarlanylýar.

Ýokarda görkezilenler bilen baglylykda, Türkmenistanyň Statistika baradaky döwlet komiteti tarapyndan “Hojalyk subýektlerine statistiki kodlaryň berilmegi baradaky Maglumat hatyny bermek boýunça Düzgünnama” (2014-nji ýylyň 21-nji iýulyndaky 50 belgili buýruk) işlenip taýýarlandy hem-de Türkmenistanyň Merkezi banky, Türkmenistanyň Ykdysadyýet we ösüş ministrligi, Türkmenistanyň Maliýe ministrligi, Türkmenistanyň baş döwlet salgyt gullugy we Türkmenistanyň gümrük gullugy tarapyndan ylalaşyldy. Maglumat haty berlende ykdysady işleriň esasy görnüşi YIGDK Rev2 nusgasy boýunça kärhanalaryň ykdysady işleriniň esasy we goşmaça görnüşlerini kesgitlemegiň usulyna baglylykda kesgitlenýär, ýagny ykdysady işleriň kesgitlenen esasy görnüşi diňe bir statistiki işläp taýýarlamalarda peýdalanylman, eýsem beýleki ykdysady düzümleriň maglumatlar binýadynda hem giňden peýdalanylýar.

GYSGAÇA USULÝET DÜŞÜNDIRIŞLERI

Resurslar (enjamlar, işçi güýji, tehnologiýalar, çig mal, materiallar, energiýa, maglumat resurslary) maksady önümleri (işleri, hyzmatlary) öndürmekden ybarat bolan önümçilik amalyňa birleşen ýagdaýynda **ykdysady iş** bolýar. Ykdysady iş önümçilige edilen harajatlar, önümçilik amaly we önümleriň (işleri, hyzmatlary) çykarylyşy bilen häsiýetlendirilýär.

Ykdysady işleriň esasy, goşmaça we kömekçi görnüşleri tapawutlandyrylýar.

Ykdysady işleriň esasy görnüşü obýektiň goşulan gymmatyna iň uly goşant goşýan işdir ýa-da obýektiň islendik iş görnüşiniň goşulan gymmatyndan agdyk gelýän goşulan gymmaty bolan iş. Önümleriň (hyzmatlaryň) harytlyk çykarylyşynyň möçberindäki goşulan gymmat işleriň esasy görnüşini kesgitlemegiň ölçegi bolup durýar.

Ykdysady işleriň goşmaça görnüşleri harytlary (işleri, hyzmatlary) öndürmek boýunça (esasy iş hökmünde kesgitlenmedik) islendik başga iş bolup durýar, ýagny önümçiligiň (işleriň, hyzmatlaryň) dürli gurşawlaryna degişli ykdysady işleriň görnüşleridir.

Ykdysady işleriň kömekçi görnüşleri birligiň esasy ýa-da goşmaça iş görnüşlerini üpjün etmek üçin amala aşyrylýan, dine bu birligiň peýdalanmagy üçin aralyk önümler ýa-da hyzmatlar bilen üpjün edýän ykdysady işlerdir.

Telekeçilik bilen meşgullanýan wezipesi girdeji almak maksady bilen telekeçilik (täjirçilik) işi bilen meşgullanýan ýuridiki şahslardyr.

Telekeçilik bilen meşgullanmaýan wezipesi girdeji almak maksady bilen telekeçilik (täjirçilik) işi bilen meşgullanmaýan ýuridiki şahslardyr. Kömekçi häsiýetli telekeçilik işi telekeçilik bilen meşgullanmaýan ýuridiki şahslaryň häsiýetini üýtgetmeýär. Telekeçilik bilen meşgullanmaýan ýuridiki şahslar jemgyýetçilik guramalary we gaznalary görnüşlerinde döredilýär.

Önümleri (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden gelen pul serişdeleri (jemi girdeji) – önümiň (işleriň, hyzmatlaryň) ýükläp ugradylmagy boýunça kärhanalar (guramalar, edaralar) tarapyndan hasaba alnan pul serişdeleridir.

Işgärleriň ortaça sany bir günlük we ondan köp möhlet bilen hemişelik, möwsümleýin, wagtlaýyn işe kabul edilen ähli işgärleri öz içine alýar we işgärleriň sanynyň we iş hakynyň statistikasy boýunça gollanma laýyklykda kesgitenilýär.

Goşulan gymmat – gös-göni bu kärhanada (guramada, edarada) alnan önümleriň (işleriň, hyzmatlaryň) gymmatynyň bölegidir. Kärhananyň (guramanyň, edaranyň) öndüren önümlerini (işlerini, hyzmatlaryny) ýerleşdirmekden gelen pul serişdeleri bilen çig mallary, ýarym fabrikatlary, hyzmatlary satyn almak üçin edilen harajatlaryň aratapawudy arkaly kesgitlenilýär.

**Türkmenistanyň hojalyk subýektleriniň guramaçylyk-hukuk
görnüşleriniň döwlet klassifikatory**

Kody	Ady
A	Telekeçilik bilen meşgullanýan ýuridiki şahslar
110	Döwlet kärhanalary
140	Hususy kärhanalar
150	Daýhan hojalyklary
160	Golçur kärhanalary
170	Jemgyýetçilik guramalarynyň kärhanalary
180	Alyjylar jemgyýetleri birleşiginiň kärhanalary
190	Bilelikdäki kärhana
210	Hojalyk jemgyýetleri
220	Paýdarlar jemgyýetleri
221	<i>Açyk görnüşli paýdarlar jemgyýetleri</i>
222	<i>Ýapyk görnüşli paýdarlar jemgyýetleri</i>
230	Kooperatiw kärhanalary
240	Joğapkärçiligi çäklendirilen şereketler
310	Ýuridiki şahslaryň birleşikleri (birleşmeler we ş.m)
320	Daýhan birleşikleri
330	Assosiasiyalar
340	Konsernler
350	Korporasiýalar
360	Konsorsiumlar
410	Alyjylar jemgyýeti
420	Alyjylar jemgyýetleriniň birleşigi
490	Beýleki telekeçilik bilen meşgullanýan ýuridiki şahslar
B	Edaralar
510	Edaralar
Ç	Telekeçilik bilen meşgullanmaýan ýuridiki şahslar
610	Gaznalar (durmuşy, haýyr-sahawat we beýlekiler)
620	Jemgyýetçilik birleşikleri (dini guramalary goşmazdan)
621	<i>Jemgyýetçilik guramasy</i>
622	<i>Jemgyýetçilik hereketi</i>
623	<i>Jemgyýetçilik gaznasy</i>
624	<i>Jemgyýetçilik höwesjeňlik edarasy</i>
630	Dini guramalar
690	Beýleki telekeçilik bilen meşgullanmaýan ýuridiki şahslar
D	Yuridiki şahslary döretmeýän guramalar, hususy telekeçiler
710	Wekillikler
720	Şahamçalar
730	Hususy telekeçiler

ULANYLAN EDEBIÝATLARYŇ SANAWY

1. Türkmenistanyň Raýat kodeksi.
2. Türkmenistanyň Salgytlar hakyndaky kanuny.
3. Материалы Евростата. Статистическое бюро европейских сообществ. Вводные указания. 2008г.
4. В.А.Раýзберг, L.Ş. Lozowskiý, Ýе. В. Starodubsewa; Häzirki zaman ykdysady sözlügi, Moskwa, INFRA-M, 2001ý.
5. Türkmenistanyň Ykdysady işleriň görnüşleriniň döwlet klassifikatory TDS 617-212.
6. Ykdysady işleriň görnüşleriniň döwlet klassifikatorynyň Rev2 wersiýasyny peýdalanmak boýunça usuly görkezmeler.
7. Ykdysady işleriň görnüşleriniň döwlet klassifikatory (YIGDK)-2010ý. boýunça kärhanalaryň ykdysady işleriniň esasy we goşmaça görnüşlerini kesgitlemegiň usuly.
8. Назаров М.Г. Курс социально-экономической статистики, Москва, 2000г.
9. Сетевая база метаданных Евростата по классификациям <http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/>
10. Сетевая база Межгосударственного статистического комитета СНГ <http://www.cisstat.com>